

vhodnější nadepsat tímto titulem všech pět kapitol souhrnně a prvou pojmenovat výstižněji.

T-ovy závěry, k nimž došel podrobným a pečlivým psychologicko-stylistickým rozborem těch míst Nového zákona a Septuaginty, která mohou jeho thema jakkoli osvětlit, vyznívají celkem přesvědčivě a v podstatě nejsou ořeseny některými nepřesnostmi v metodě dokumentace ani poněkud odvážnými theologickými exkursy do christologie (str. 50) nebo dokonce do daimonologie (str. 62). Těmito svými závěry se autor řadí na jakousi střední posici mezi moderní hebraisty a puristy, a tu lze respektovat.

Jana Nechutová

Josef Češka, Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu. Spisy university v Brně, Filosofická fakulta, č. 62, Praha—Brno 1959, str. 132; cena Kčs 15,30.

V poslední době marxističtí historikové soustřeďují více a více pozornost na přechod od otrokářské ekonomické formace k formaci feudální. Zvláště v pracích sovětských autorů bylo uděláno nemálo pro objasnění krizových jevů otrokářské společnosti; nutno však říci, že problematika a její řešení je pořád ještě v pohybu, a že teprve na základě prací, jež nám objasní strukturu společenských vztahů v klasickém období otrokářské společnosti a v prvním období její krize, bude možno postihnout podstatu přeměn i v dalším rozhodujícím období. V tomto směru je práce J. Česky Diferenciace otroků v Itálii v prvních dvou stoletích principátu příspěvkem, jemuž nelze upřít závažnou hodnotu. Jakkoliv se snad na první pohled může zdát, že jde o monografii s úzce vymezeným tematem, dotýká se Češka soustředěně vlastně všech nejzákladnějších vztahů otrokářské ekonomické formace prvního a druhého století n. l. Rozhodným kladem práce je, že autor nejen využívá všech pramenů — počítaje v to i nálezy archeologické, nýbrž přináší i nové postřehy o smyslu a obsahu těchto pramenů samých (II. kap.). Z tohoto hlediska zaujme především i Českův pokus objasnit, proč mezi literárními prameny jsou cennější díla básníků, kteří neoplyvali hmotnými statky (str. 13). Je vůbec nutno podotknout, že je právě Českův pokus využít literárních pramenů pro postžení základních skutečností společenského vývoje jakési novum, a Češka správně poukazuje na nepopíratelný fakt, že jsou v literárních pramenech postženy podstatné souvislosti více než v bezprostředních pramenech — dokumentech.

Neobyčejně závažné jsou v Českově práci zjištění o organizaci zemědělské výroby a organizaci pozemkové držby. Češka, opíraje se o zákon Fufitv a Caniniův z r. 2. př. n. l. a doplňuje údaje rozborem „scriptores rei rusticae“, upřesňuje pojem villy a latifundia. (villa 500 jiter, latifundium 2000 jiter). Správné je i zhodnocení funkce malé pozemkové držby. Přínosem je zejména to, že Češka správně zhodnotil úlohu malé pozemkové držby v rámci otrokářského systému, a tak uvedl na správnou míru známou tezi o destruktivním významu latifundií.

Velmi mnoho se z Českovy práce dovídáme o organizaci řemeslné výroby, o struktuře velkých dílen, v nichž se často zaměstnávaly desítky otroků.

Teprve po 4 kapitolách přistupuje Češka k vlastní otázce o diferenciaci otroků. Ukazuje na různé zdroje diferenciace (původ, postavení ve vlastním výrobním procesu, dále pak, jak se projevuje diferenciace i v samotné ceně jednotlivých otroků. Závažný, a to nejen pro dobu, kterou autor zkoumá, je Českův postřeh o významu peculia, dále rozlišení otroků na „servi vincti“ a „servi soluti“ a konečně postřeh, že na svobodubyli propouštěni především tzv. otroci „řádní“ (frugi — str. 65.).

Češkova práce přináší mnoho dokladů o vlastním životě otroků. Zajímavý je i Českův postřeh, že postavení otroků u malých statkářů bylo lepší než u statkářů velkých (str. 83). Vykofistování otroků u menších vlastníků mělo totiž svůj specifický ráz, a autor sám podotýká, že se právě vztah mezi chudým Římanem a otrokem ukázal ve vývoji otrokářské společnosti jako vztah velmi konservativní.

Z několika postřehů, jež jsem o Českově práci uvedl, vyplývá, že její přínos je nemalý. Češka rozhodně přispěl ke konkrétnějšímu vystižení základních vývojových zákonitostí otrokářského systému. Podotkneme, že Češka je neobyčejně citlivý k novým jevům v rámci otrokářské společnosti, a mnohé jeho závěry jsou cenné i pro badatele zabývajícího se obdobím pozdějším. Mimoto se Českově podařilo podat názorný obraz života příslušníků vykořisťované třídy, a jeho příspěvek splňuje tedy nároky, které se právě v době současné po této stránce kladou na historiografii.

Jaroslav Kudrna

Franz Bömer, Untersuchungen über die Religion der Sklaven in Griechenland und Rom I.: Die wichtigsten Kulte und Religionen im Rom und im lateinischen Westen. Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jhg. 1957, Nr. 7, Wiesbaden, F. Steiner, 1958, 206 str.

Bömerova práce o náboženství otroků ve starověkém Římě se zabývá jednak otázkou, které kulty byly u otroků nejvíce rozšířeny, jednak působením otroků v náboženských kolegiích. Náboženství otroků nebylo dosud monograficky zpracováno a ani souborné práce o římském náboženství se tímto problémem nezabývaly; je tedy B. dílo o to záslušnější.

Autor úvodem říká, že otroci měli své náboženství, ale nesnaží se v dalším výkladu podrobněji vymezit, čím se lišilo od oficiálního. Ukazuje pouze, že u otroků byly v největší oblibě ty kulty, které buď nebyly v oficiálním náboženství zastoupeny (např. Silvanus, který neměl oficiální kult), nebo kulty méně významné. Otroci byli též nositeli a šířiteli cizích, zvláště orientálních kultů v latinské části římské říše, ale — jak B. ukazuje (str. 188) — většina se jich již na konci republiky, zvláště pak za principátu vzdala svých původních bohů a přijala bohy římského státu. Z velkých kultů nachází u otroků hlavně kult Iova Libera a s ním související kult Dia Eleutheria a kult Mithrův. U Mithrova kultu vystupuje B. proti názoru, že měl demokratický charakter. Říká, že otázka, zda a v jaké míře je antický kult demokratický, může být zodpověděna nejspíše tím, jak se kult staví k otrokům a k ženám. Pod tímto zorným úhlem B. demokratičnost Mithrova kultu odmítá, neboť není u něho znám ani jeden případ účasti žen. Ani nápis CIL VI, 377 nelze podle B. (str. 171 n.) uvádět jako doklad pro spojení žen s tímto kultem.

Hodně pozornosti věnuje B. účasti otroků v kolegiích. Ukazuje, že otroci, pokud byli ve službách kněžských kolegií nebo chrámů, nebyli tu svou službou kultovně vázáni k příslušnému božstvu, a že tedy nebyli bezprostředně zapojeni do státních kultů. U otrockých kolegií B. zjišťuje, že jde většinou o kolegia pohřební a že sdružují ponejvíce příslušníky stejného povolání (str. 57—78).

O Bömerově knize lze říci, že poskytuje dobrý přehled o zvoleném tematatu. Autorovi lze vytknout, že nepřihlédl též k dřívějším pracím *E. M. Štajermanové* věnovaným témuž tematatu, ovšem srovnáme-li novou práci uvedené autorky (Krizis rabovladel'českogo stroja v zapadnych provincijach Rimskoj imperii, Moskva, 1957), v níž jedna část je věnována též náboženství otroků (str. 124—150), s B. dílem, zjistíme, že oba docházejí v určitých bodech ke stejným závěrům. B. si navíc všímá i republiky, kdežto Št. nikoli, jedná však proti B. i o křesťanství, které B. ponechává stranou, což jeho práci ochuzuje. I tak je to však kniha dobrá a záslušná, která obohacuje naše vědomosti o stránce života otroků dosud opomíjené.

Zdeněk Zlatuška